

АНТИРЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ОСВІТИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У 1920 – 1930-Х РР.

Анотація

У статті висвітлюється антирелігійна політика радянської влади у сфері народної освіти. Розглядається запровадження нової радянської системи освіти, її ідейні засади та принципи. Для здійснення антирелігійного виховання були підпорядковані школи та просвітницькі заклади.

Ключові слова: антирелігійна політика, радянська влада, народна освіта, виховання, молодь.

Становлення незалежної України супроводжується змінами в суспільних відносинах, у тому числі таких специфічних, як державно-церковні. XX століття стало періодом глибоких і великомасштабних соціально-економічних і політичних перетворень в Україні.

Важливе місце в історії України, її культурі та суспільно-політичному житті традиційно відіграє православ'я, тому проблеми висвітлення релігійної тематики постійно зберігають свою актуальність. Зацікавленість науковців і пересічних громадян церковно-релігійними аспектами вітчизняної історії зумовлена демократичними процесами сьогодення, відкриттям доступу до архівних джерел, дослідженнями зарубіжних науковців.

Науковцями дедалі більше уваги приділяється вивченню проблем міжконфесійних конфліктів, церковно-державних відносин, ролі церкви в житті сучасного суспільства. Дослідженню антирелігійної пропаганди у сфері народної освіти присвячено ряд праць, зокрема радянських дослідників М. Голодного [1], Б. Кобзар [12], Є. Ярославського [11; 17]. Серед сучасних українських дослідників слід відзначити Т. Бобко [7], М. Кузьменко [6],

Г. Славуту [8; 15]. Особливе місце в переліку періодичних видань посідає антирелігійна загальносоюзна та українська преса, серед яких одне з перших місць має журнал «Антирелигиозное воспитание в школе», в якому Н. Амосов [5], А. Лукачевський [13], Є. Ярославський [11; 17], публікують ряд своїх статей, які стосуються антирелігійного виховання в школі і вказують шляхи шкільної антирелігійної роботи.

Потрібно відзначити відсутність спеціальних досліджень, присвячених проблемі антирелігійного виховання в радянські часи, тому дослідження цієї проблеми є актуальною.

Правляча партія більшовиків поставила собі за мету побудову суспільства, в якому засадничо не передбачалося місця для релігії. Стратегія й тактика Комуністичної партії в досягненні цієї мети були спрямовані проти церкви як соціального інституту задоволення релігійних потреб населення та відзначилися відверто атеїстичним спрямуванням, особливо в 20 – 30-х рр. XX ст.

З установами радянської влади на всій території України почала запроваджуватися нова, радянська, система освіти, ідейні засади та принципи якої мали відповідати б меті й завданням нового суспільства – виховання громадянина соціалістичної держави, будівника комунізму з новою комуністичною мораллю. Партія розглядала молодь як свій резерв, тому повинна була перейняти партійні принципи, в тому числі й установки на всеохоплюючу атеїзацію. Справі виховання молодого безвірника були підпорядковані школа та всі просвітницькі заклади.

Першочерговим завданням партійного керівництва у церковній сфері було прагнення відірвати від церкви якомога більшу кількість населення, послабити авторитет священнослужителів, закрити храми та молитовні будинки, згодом їх переобладнати на школи та будинки культури. Партія розглядала молодь як свій резерв, тому повинна була перейняти партійні принципи, в тому числі й установки на всеохоплюючу атеїзацію. Справі

виховання молодого безвірника були підпорядковані школа та всі просвітницькі заклади.

Згідно з декретами Раднаркому України від 22 та 25 січня 1919 року та наступними постановою Народного комісаріату освіти й інструкцією Народного комісаріату юстиції УРСР, всі учбові заклади перейшли у відання Наркомосвіти республіки. Одночасно було заборонено виконання релігійних обрядів у школі, викладання там релігійних віровчень [1, с. 19].

У прийнятому в 1922 році Кодексі законів про народну освіту УРСР передбачалося, що виховання та освіта в республіці повинні бути вільними від будь якого релігійного впливу. Щоб забезпечити здійснення цього положення, закон заборонив викладання в усіх учбових закладах та виховних закладах особам, які перебувають у матеріальній або службовій залежності від релігійних організацій, а також заборонив викладати релігію неповнолітнім і поза школою – в молитовних будинках, вдома і т. д [1, с. 20].

Принцип відокремлення школи від церкви знайшов своє відображення й у пізнішому законодавстві. Зокрема, релігійним об'єднанням та організаціям заборонено організовувати і проводити спеціальні дитячі та юнацькі збори. Одним з основних принципів народної освіти в СРСР є «світський характер освіти, що виключає вплив релігії».

У Декреті «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» говориться про наступне: «Школа отделяется от церкви. Преподавание религиозных вероучений во всех государственных и общественных, а также частных учебных заведениях, где преподаются общеобразовательные предметы, не допускается. Граждане могут обучаться и обучать религии частным образом» [2, арк. 33].

Згідно з декретом РНК України «Про перехід учбових закладів з інших відомств у відомство Народного комісаріату освіти» і «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» Народний комісаріат ухвалив:

1. Всі духовні училища і семінарії з їх майном і кредитами переходять з духовного відомства у відомство Народного комісаріату освіти і перетворюються у школи загальноосвітнього характеру.

2. З предметів викладання виключаються: Закон Божий, церковнослов'янська мова, церковна історія, церковні співи і стародавні мови.

3. П'ятий і шостий класи духовних семінарій, як спеціальні богословські класи, ліквідуються; курс четвертого класу вважати закінченим, і випуск провести на загальних підставах з 8 класом загальноосвітніх учбових закладів [3, с. 155].

Таким чином, церква позбавлялася можливості навчати і виховувати підростаюче покоління законним шляхом. Більше того, радянська влада звільняла від викладацької роботи осіб, що перебували в матеріальній або службовій залежності від організацій релігійного культу. Представники духовенства, які до революції займалися педагогічною діяльністю, відтепер позбавлялися викладацького цензу.

Тогочасний вчитель повинен був здійснювати антирелігійну роботу не тільки на уроках, а й у позаурочний час, зокрема, у гуртках та працювати з віруючими батьками, проводячи бесіди й диспути, організовуючи вечори й екскурсії антирелігійного характеру.

Як приклад, було розроблено програму занять для селянських антирелігійних гуртків, яка була складена з таким розрахунком, щоб у гуртку могли брати участь, навіть і неписемні селяни. Заняття проводилися у формі бесіди. У програмі після кожної теми подано короткий список літератури для керівника і членів гуртка. Для гуртків, які працювали в Україні, здійснювалася передплата на антирелігійний журнал «Безвірник», де можна було знайти матеріали для підготовки до занять.

Загалом вся програма складалася із 13 занять, з яких 9 присвячено суспільно-історичним питанням і 4 природничо-науковим. Працюючи один

раз на тиждень, всю програму можна виконати за 4 – 5 місяців. Структура програми включала наступні теми:

1. Селянство і релігія.
2. Кому потрібна віра в Бога?
3. Чи створив Бог світ і, що таке закони природи?
4. Походження життя й людина на землі.
5. Бог і організм людини.
6. Чи потрібна Божа допомога селянинові в його господарстві.
7. Як і чому виникла в людей віра в Бога?
8. Християнські й нехристиянські релігії.
9. Чи був Христос і як виникло християнство?
10. Хто такі сектанти?
11. Соціалістичне будівництво на селі й релігія.
12. Релігія й сільський побут.
13. Спілка Безвірників і її завдання в царині антирелігійної роботи на селі [4, с. 2].

Щодо загальноосвітніх навчальних закладів, то вчителів або вихователю молодших класів необхідно було добре знати, наскільки учні вільні від релігії і марновірства, з тим щоб відповідно спрямовувати виховну роботу.

Перш за все виховання молоді до революції базувалося на вірі в Бога, християнських цінностях та викладанні Закону Божого в школі. Вся шкільна атмосфера була проникнута релігійним духом. Відповідно, після революції були створені нові програми, книги, посібники, в яких взагалі відсутні елементи релігійного світогляду. Основним шляхом антирелігійної роботи в школі було проведення антирелігійних заходів щодо шкільного навчання та виховання [5, с. 29]. Виховання антирелігійними принципами повинні були бути обґрунтовані на конкретних, близьких для дитини прикладах із політичного, соціального та культурного життя. Все це повинно було вкластися у свідомості школярів, що релігія суперечить науці, являється

знаряддям експлуатації в руках панівних класів і заважає культурному і соціалістичному будівництву нової країни [6, с. 68].

Прийняття Декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду від 22 січня 1919 року «Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви» не призупинило негативного ставлення до церкви та релігійного виховання [7, с. 43].

Частина молоді відійшла від Церкви і приймала ту чи іншу участь в антирелігійній боротьбі в 20 – 30-х рр. XX ст. Не менш важливе місце посідав комсомол – комуністичний молодіжний рух, скорочення від «комуністичний союз молоді». Комсомольці особливо проявили себе під час проведення щорічних антиріздвяних і антипасхальних кампаній.

Вбачаючи в церкві ідейного супротивника, конкурента, партія й уряд повели проти неї нещадну боротьбу, їм мало було фізичного знищення духовенства та руйнування церков і храмів. Набагато важливішим для більшовиків було викорінення будь-яких проявів релігійності з життя й побуту народу, цілковите знищення релігійного світогляду мас. Тож особливу роль у створенні безрелігійного, атеїстичного суспільства мала відігравати школа [8, с. 247].

Щодо навчання та виховання молоді у спеціальному декреті, прийнятому ВУЦВК у листопаді 1922 р., а також у § 29 Кодексу законів про народну освіту в Україні було записано: «Викладання віровчення в навчально-виховних закладах учням, а також у церквах, молитовних будинках і приватних будинках особам, що не досягли 18-річного віку, забороняється» [9, с. 32].

Отримавши перемогу в питанні обмеження релігійного навчання, більшовицька влада на чолі з Комуністичною партією розпочала послідовну атеїстичну пропаганду серед дітей та молоді, активно залучаючи до цього осередки Спілки войовничих безвірників. Саме заангажована більшовицькими ідеями молодь, передусім, ставала членом Спілки

безвірників – формально позадержавної структури, яка ставила за мету активізацію антирелігійної пропаганди.

На Спілку войовничих безвірників (СВБ) та її місцеві осередки покладалася основна робота щодо кадрового забезпечення антирелігійної пропаганди. Для підготовки пропагандистів атеїзму широко використовувалися найрізноманітніші форми антирелігійного навчання, основними ланками якого були: 1) антирелігійний гурток – створювався при кожному безвірницькому осередку з метою організації антирелігійної самоосвіти; 2) районний семінар або гурток підвищеного типу – організовувалися при райкомах партії та готували керівників антирелігійних гуртків; 3) робітничі та колгоспні антирелігійні університети – дворічний курс навчання готував безвірницькі кадри, які направлялися в райони для інструкторсько-методичної роботи; 4) антирелігійні курси – підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації пропагандистів-антирелігійників; 5) антирелігійні кафедри та факультети при ВНЗ – готували наукових працівників для «антирелігійного фронту», які займалися розробкою теоретичних питань атеїзму [10, с. 13].

Тогочасний вчитель мусив здійснювати антирелігійну роботу не тільки на уроках, а й у позаурочний час, зокрема, у гуртках та працювати з віруючими батьками, виголошуючи доповіді, проводячи бесіди й диспути, організовуючи вечори й екскурсії антирелігійного характеру. Це мотивувалося тим, що деякі питання антирелігійної пропаганди шкільними програмами не охоплювалися, а тому їх необхідно було поглиблювати й опрацьовувати додатково [11, с. 20].

Вчитель суспільствознавства пантелеймонівської школи Донецької області А.П. Лагода, який творчо підходив до викладу навчального матеріалу, докладно спинявся під час уроків на походження релігії, її соціальних коренях, прищеплював учням матеріалістичне розуміння суспільно-історичних явищ.

У школах східних та центральних областей широко практикувалося для учнів 5 – 8 класів, а в деяких школах і для старшокласників включення питань атеїзму в роботу найрізноманітніших предметних учнівських гуртків, у тому числі історичних [12, с. 96].

Та все ж атеїзація глибоко і міцно вкоренилася в школі, стала однією з основних ланок ідеологічної роботи. Партійне керівництво постійно тримало в полі зору питання роботи школи, коректуючи й впливаючи на зміст і форми навчально-виховного процесу, подавляючи самостійність і незалежність учителя, його педагогічну ініціативу й творчість [13, с. 69].

Отже, з прийняттям декрету «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» держава і церква вийшли на новий рівень відносин. Школа відокремилася від церкви і мала виключно світський характер освіти. Антирелігійне виховання зростаючого покоління відбувалось у формах гурткової роботи (диспути, лекції, вечори, вистави тощо), участі у масових антирелігійних кампаніях, активної пропагандистської діяльності самих учнів. Все це перетворилося на систему дій, спрямованих на знищення релігійної свідомості та релігійного світогляду дітей, усунення церкви із системи виховання та запровадження нової атеїстичної ідеології.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Голодний М. Радянське законодавство про релігійні культи / М. Голодний. – Київ: Видавництво політичної літератури України, 1974. – 134 с.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ). – Ф.166. – Опис 1. – Од.зб. 11. – 50 арк.
3. КПРС і радянська держава про релігію та атеїстичну пропаганду (Збірник документів і матеріалів). – Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1962. – 184 с.

4. Програма занять в антирелігійному гуртку на селі. – Харків: перша друкарня державного видавництва України імені Г.І. Петровського, 1927. – 16 с.
5. Амосов Н. Антирелигиозное воспитание в школе / Н. Амосов // Антирелигиозное воспитание в школе. – 1929. – № 1. – С. 22 – 30.
6. Кузьменко М.М. Система освіти в УСРР у 1920-х рр.: історико-теоретичний аспект / М.М. Кузьменко // УІЖ. – 2004. – № 5. – С. 66 – 80.
7. Бобко Т. До проблеми релігійності молоді в 20-х рр. ХХ ст. / Тетяна Бобко // Міжнародний Науковий Конгрес «Українська історична наука на порозі ХХІ століття». (16 – 18 травня 2000 р.). Доповіді та повідомлення. – Чернівці: Рута, 2001. – Т.4. – С. 43 – 46.
8. Славута Г. Антирелігійна політика радянської держави в галузі народної освіти у 20-30 роки/ Г. Славута // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1998. – № 1 – 2. – С. 244 – 252.
9. Седюлин А. Законодательство о религиозных культах / А. Седюлина. – М.: Юридическая литература, 1974. – 95 с.
10. Дудка Л.О. Спілка войовничих безвірників в антирелігійній пропаганді в Україні (20 – 40 роки ХХ ст.): Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – «Історія України» / Л.О. Дудка. – Київ, 2005. – 21 с.
11. Ярославский Е. Учителя и религия / Е. Ярославский // Антирелигиозное воспитание в школе. – 1929. – № 1. – С. 19 – 21.
12. Кобзар Б.С. Атеїстичне виховання учнів у процесі позакласної роботи / Б.С. Кобзар // Український історичний журнал (далі – УІЖ). – 1967. – № 1. – С. 95 – 99.
13. Лукачевский А. Антирелигиозная подготовка учительства / А. Лукачевский // Антирелигиозное воспитание в школе. – 1929. – № 1. – С. 68 – 76.

- 14.Славута Г. Запровадження антирелігійного виховання в навчальних закладах України у 20 – 30-ті рр. / Г. Славута // Релігійна освіта в Україні (перша пол. XX ст.): збірка наукових праць / В.О. Пащенко (відп. наук. ред.). – Полтава, 1997. – С. 42 – 67.
- 15.ЦДАВОУ. – Ф.166. – Опис 1. – Од.зб. 381. – 156 арк.
- 16.Ярославський Є. Вибрані антирелігійні статті / Є. Ярославський. – К.: Держполітвидав, 1958. – 192 с.

АНТИРЕЛИГИОЗНАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ В 1920 - 1930-Х ГГ.

Аннотация

В статье освещается антирелигиозная политика советской власти в области народного образования. Рассматривается введение новой советской системы образования, ее идейные основы и принципы. Для осуществления антирелигиозного воспитания были подчинены школы и просветительские учреждения.

Ключевые слова: антирелигиозная политика, советская власть, народное образование, воспитание, молодежь.

THE SOVIET POWER ANTI-RELIGIOUS POLICY IN THE SPHERE OF EDUCATION, AND ITS INFLUENCE ON THE YOUTH EDUCATION IN THE 1920S-1930S

Annotation

The anti-religious policy of the Soviet power in the sphere of public education is found out in the article. The new Soviet system of education establishment, together with its ideological foundations and principles is considered. Schools and educational institutes were compelled for the anti-religious education realization.

Key words: anti-religious policy, Soviet power, public education, education, youth.